

Historiske haver på Amager

Havebruget på Amager har gennemlevet en ganske særlig historie, siden Christian 2. i begyndelsen af 1500-tallet inviterede hollandske bønder til at slå sig ned på øen. Hollændernes bosættelse var koncentreret i St. Magleby, også kaldet Hollænderbyen, men også andre steder på Amager har kunnet opvise interessante haver. Det gælder ikke mindst Tårnby og Dragør. Både dansk og hollandsk tradition ses afspejlet i haverne disse steder. Indtil slutningen af 1800-tallet var der først og fremmest tale om nyttehaver.

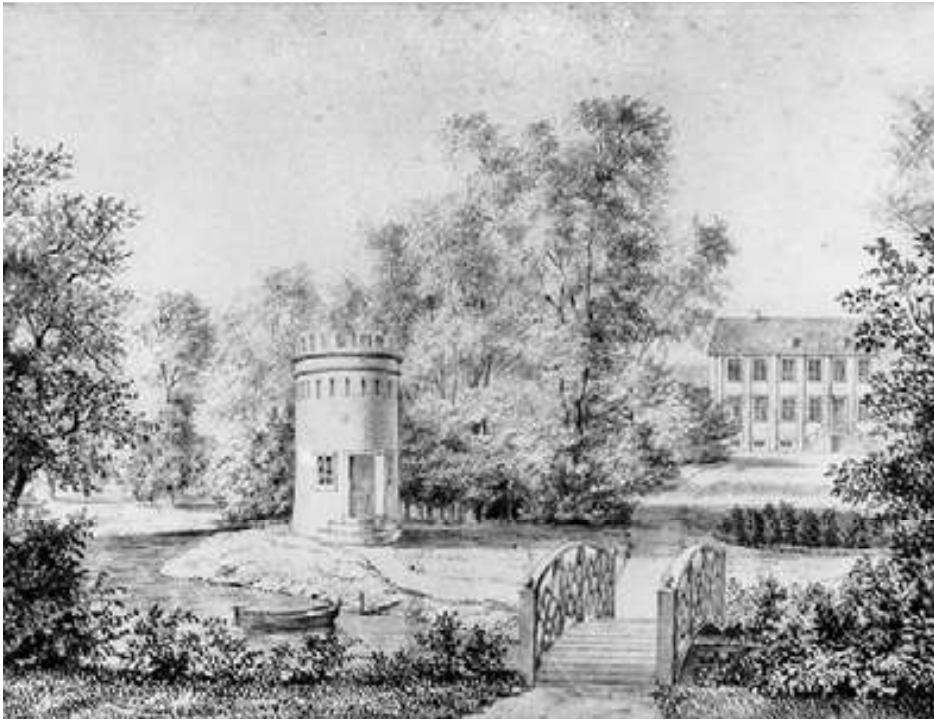
Især nyttehaver

»Det egentlige Begreb *Have* volder Udgift i hvert Fald ved Anvendelse af Tid. I Kastrup er der dog ved de større Ejendomme større Haveanlæg (...), men for de fleste Smaahavers Vedkommende med den Bihensigt at skaffe en lille Indtægt.« Sådan karakteriserede handlingsgartner Jakob Hasberg i 1897 havebruget på Amager i et brev til forstander Stephan Nyeland på Vilvorde Havebrugsskole.¹

På Amager havde man traditionelt rigeligt at gøre med at dyrke og sælge grønsager. Generelt var der derfor ikke ressourcer til også at passe en prydhave. Dog dyrkede man sædvanligvis gyldenlak mellem gulerødder og løg. Indtil langt op i 1900-tallet blev disse blomster gerne bundtet og solgt på torvet.

Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab havde i 1870'erne gennemført undersøgelser af havebrug og havetradition over hele landet. En af konklusionerne var, at blomster- og prydhaver indtil da var blevet prioriteret lavt, ikke mindst i hovedstadsområdet. For at fremme interessen for prydhaver blev der på selskabets initiativ etableret en lang række statslige og private haveselskaber, og de eksisterende selskaber tog også nye initiativer i den retning.

Kastrupgårds have. Tegning. Ca. 1840. Ukendt kunstner.
Tårnby Stads- og Lokalarkiv. B 1358.

Gradvist betød det, at en del haver blev lagt om, også på Amager. Nyttehaven blev flyttet om til bagsiden af huse og gårde, mens forhaven blev domineret af blomster.

Det Kongelige Danske Haveselskab præmierede i slutningen af 1800-tallet særligt veldrevne haver. Kun en enkelt have på Amager fandt i 1882 nåde for dommerkomitéen. Det var kurvemager Anders Jacobsens have i Kastrup. Haven blev præmieret med 10 kr.

Kastrupgårds have

Ved to store ejendomme på Amager var havetraditionen af ældre dato, og begge steder var der anlagt større lysthaver. Kastrupgård blev opført i 1749-1753 af tyskfødte Jacob Fortling (1711-1761), der var arkitekt, billedhugger og lervarefabrikant, og landstedet var til hans egen brug.

Fra anlæggets tidligste år var her en lysthave med lysthuse. Her var også frugtræer, samt store krukkeplanter. I haven fandtes en gartnerbolig. I 1770'erne var en gartner ved navn Ryder ansat. Han blev dog fyret, fordi han havde skændtes og udvekslet »ørefigner« med husets frue. Bedre gik det gartneren Peter Hebert, der var ansat på stedet i 1830'erne og senere blev godsejer på Sjælland.

I begyndelsen af 1800-tallet blev Kastrupgaards have ændret. Mange træer blev fældet, og i stedet blev der plantet espaliertræer og anlagt en sø med bro. I haven var der desuden opstillet store krukker og vaser. Alle disse herligheder blev indhegnet af et hegn af enebær-rafter.

Da der i 1827 blev udstykket parceller fra Kastrupgård, betingede den daværende ejer af gården sig, at køberne ikke ødelagde udsynet over haven. Der må dog stadig have været frugttræer i haven, for da gården blev solgt i 1875, lå der på loftet 10-12 tdr. æbler.

Da gården blev solgt igen 100 år senere, blev haven omdannet til et moderne gartneri. I dag er omkring halvdelen af haven tilbage, udlagt som offentlig park med skulpturer (Kastrupgårdsamlingen).

I 1810 anlagde ejeren af Kastrupgård plantagen Kastruplund i nærheden af sin gård. Kastruplund blev ca. 70 år senere omlagt til et forlystelsessted med kro, men der er intet tilbage i dag.

Holmblads have

Ved Holmblads fabrikker på Amagerbro var der bag hovedbygningen til beboelse et større haveanlæg. Laurids Peter Holmblad (1815-1890) overtog i 1837 sin fars fabrikker, herunder en limfabrik på Amagerbro. Han fortæller, at hans far i sin tid anlagde haven efter fransk forbillede. Mellem havens lige gange var der bede og rabatter med blomster og frugttræer.

F.C. Kiærskou, Parti fra Amager med etatsråd L.P. Holmblads oliemølle og stearinlysfabrik. Olie på lærred. 1851. Privateje. Fra wikimedia

Laurids Peter Holmblad lod haven omforme i engelsk stil. Foran hovedbygningen blev der anlagt en stor græsplæne. Haveanlægget rummede i 1880'erne mange træer, som på den tid endnu var sjældne. Her var bl.a. mammuttræ, *Sequoiadendron giganteum* (Lindl.) J. Buchholz, rød-tjørn, antagelig kultivar af *Crataegus laevigata* (Poir.) DC, taks, *Taxus baccata* L., hænge-bøg, *Fagus sylvatica* L. 'Pendula', en stor frugthave med bl.a. fersken, *Prunus persica* (L.) Batsch, samt kandelaerberbeskårede træer. I haven stod der importerede japanske porcelænstønder, foruden vaser og et lindelysthus. Ud for havestuen strakte sig en prægtig allé af store lindetræer.

De Holmbladske ejendomme blev i 1904 overtaget af A/S Amagerbro, der ønskede at bevare haven. Da der ikke var midler hertil, endte det med at trefjerdedele af haven efterhånden blev bebygget. Den sidste fjerdedel af haveanlægget og de resterende bygninger blev i 1920 overtaget af Amagerbanken. De sidste rester af haven forsvandt i 1969.

Prydhaver og træer

Generelt var haverne på Amager små, og kun de færreste anlæg fra tiden op til år 1900 omfattede prydbuske og blomster. Men billedet ændrede sig lidt efter lidt.

En fiskerfamilie ved deres hus og have på Amager Strandvej ved Skøjtevej.
Fotografi. Ca. 1890. Tårnby Stads- og Lokalkiv B 274.

Buksbombække var udbredt, enten ret høje eller klippet lavt. Hækene omkransede de små havegange, der var belagt med kulørt grus. I de små forhaver ud mod vejen, hvor hejsebrønden stod, bugnede det med blomster: spraglede georginer, *Dahlia*, have-stokrose, *Alcea rosea* L., rustrøde sværdliljer, antagelig *Iris* sp., kruse-mynte, *Mentha spicata* L. 'Crispa', ægte lavendel *Lavandula angustifolia* Mill. og ambra, *Artemisia abrotanum* L., blå form af have-stormhat, *Aconitum × cammarum* L., ridderspore, *Delphinium* sp., almindelig akeleje, *Aquilegia vulgaris* L., hertil blev ofte tilført den krydrede duft af mynte, *Mentha* sp., have-malurt, *Artemisia absinthium* L. og perikon, *Hypericum* sp.

På Amager synes træer at have været sjældne i haverne før begyndelsen af 1900-tallet, formentlig fordi man mente, at træer kastede for megen skygge for grønsagerne. Der var heller ikke tradition for vejtræer på øen. Men i løbet af 1900-tallet vandt træer trods alt indpas på Amager. Her blev plantet smukke eksempler på almindelig ask, *Fraxinus excelsior* L., poppel, *Populus* sp., almindelig hestekastanje, *Aesculus hippocastanum* L. og almindelig røn, *Sorbus aucuparia* L. der enkelte steder på øen blev anvendt i alléer ind til gårdene. Desuden blev her plantet pære, *Pyrus communis* L. og æble, *Malus domestica* L.

I flere prydhaver var der opstillet en eller anden figur, ofte af træ. Årligt malede man disse figurer. I Lykkeshøjs have på Kastrupvej stod f.eks. en gengivelse af to figurer i Roskilde Domkirkes urværk: Kirsten Kimer og Per Døver. Figurerne blev senere givet til Amagermuseet, der har haft dem stående ved den gamle Museumsgård. I haven på Ny Kastrupgård stod en buste af Frederik 7.

Kviksølvkugle som dekoration
i en have i Kastrup. Fotografi. 1947.
Tårnby Stads- og Lokalarkiv B 3034.

I haverne tæt ved glasværket var der flere steder en tradition for at opstille en pæl, som man hængte glaskugler på. På grund af en indvendig dekoration af kviksølv skinnede kuglerne flot i solen. Sådanne havekugler kan stadigvæk opleves i Sydtyskland og Østrig, og farvespektret er i dag udvidet kraftigt.

Flere træer og blomster

På Mejlgård på Tårnby Overdrev var der plantet sjældnere træer, desuden buske og mange blomstrende planter, der trivedes på de lette og sandede jorder.

I Dragørs haver kunne man se mange smukke haveplanter som dannebrogsvælmue, *Papaver somniferum* L., himmelblå og azurblå former af ridderspore, *Delphinium* sp., liljer, *Lilium* sp., levkøjer, *Matthiola* sp., og brandgule morgenfruer, *Calendula officinalis* L.. Hist og her kunne man i byens haver se gamle, bemalede galionsfigurer i brogede farver, engle og havfruer, som mindede om forliste eller ophuggede skibe. I byens haver var bedene ofte kantet med flotte konkylier.

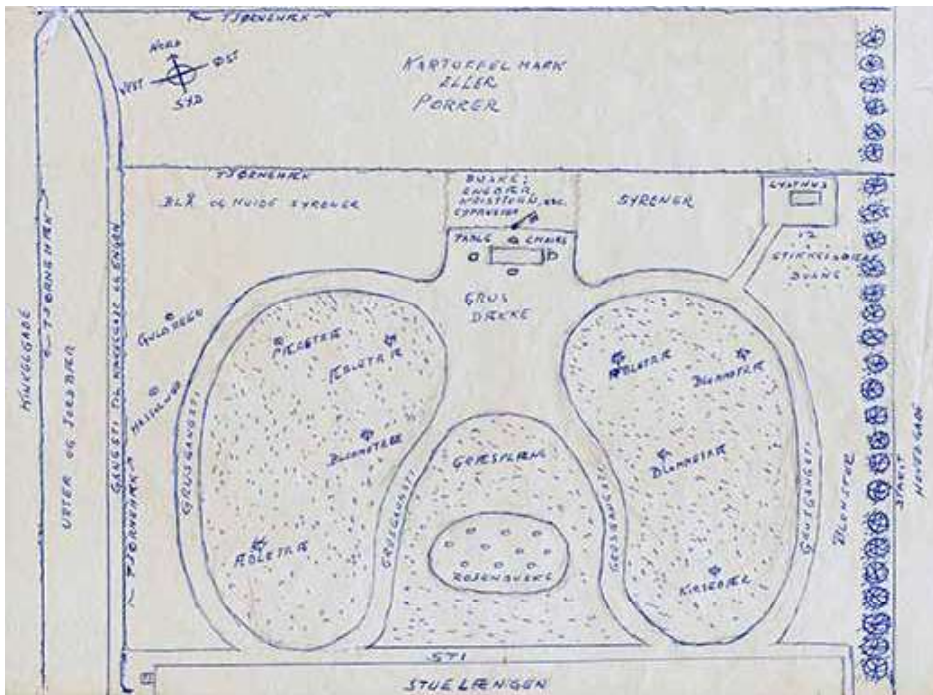
I øvrigt var der på Amager et væld af stokroser i række langs husmure og gærder. I forsommeren var mange haver prydet af de høje kejserkroner med koralrøde blomster. Her trivedes endvidere marietidsel med hvidbrogede blade og røde blomster. Roserne havde også holdt deres indtog i haverne, bl.a. sorterne 'Crimson Rambler', den abrikosfarvede 'Allen Richardson' og den lyegule 'Rêve d'or'.

Nordgårds have

På Nordgård i St. Magleby har de to brødre, Chrilles og Gerhard Petersen, der begge er født på gården, illustreret, hvordan haven var indrettet i 1928. Haven var blevet anlagt i 1906 på et stykke jord, hvor man tidligere havde dyrket grønsager.

I haven fandtes pæretræer, bl.a. kultivaren 'Høst Bergamot'. Ifølge den lokale overlevering hjemførte en fisker i slutningen af 1800-tallet mange pæretræer fra en af de sydfynske øer, da han manglede last til hjemturen. Disse træer blev solgt rundt omkring i St. Magleby og Dragør.

Ud for Nordgårdens aftægtsbolig stod en række syrener og foran dem en tørvebænk. Den var lavet af de tørv, som ellers blev anvendt til grønsagskulerne. Disse tørvebænke er også kendt fra andre gårde på Amager og blev fremstillet ved, at man bragte tørvene hjem i ruller og stablede dem op i en passende højde, så de kunne bruges som bænk.

Tegning af Nordgårds have, som Chrilles og Gerhard Petersen husker haven, som den var disponeret omkring 1928. Museum Amager.

Parti fra Nordgårds have, som den tager sig ud nu. Anlægget hører under Museum Amager. Foto: Dirch Jansen 2013.

Haveminder

Fra en af St. Maglebys større gårde beretter Gudrun Petersen om sit barndomshjem: Det, man kaldte »haven«, var et stykke jord, hvor der om vinteren var kuleplads til rødbeder, gulerødder, kartofler, hvid- og rødkål. Om foråret og sommeren var der mistbænkplads og tidlige kartofler. Desuden havde man en prydhave med gråpærer, pære-espalier, blommetræer, mange syrener, lidt roser og tulipaner.

Else Zibrandtsen fortæller om sine bedsteforældres have i St. Magleby: »Haven lå lidt højere end gaden. Der var stengærde rundt om og høje træer og hække. Da min mor var meget interesseret i haven, var det hende, der stod for vedligeholdelsen af den. I haven var to græsplæner, og på den ene var en lille forhøjning med konkylier. Rystede vi konkylierne og holdt dem op for ørerne, lød det, som om det kogte og sydede i dem. Der var to blomsterbede. Det ene var omkranset af aurikler og pinseliljer, og var det heldigt, at de blomstrede til pinse, blev de bundtet og kom med på torvet. Endvidere var der i haven et lysthus og et stort bed med frugttræer og buske.«

Tulipaner

Ofte forbindes Amager med blomstrende og farverige tulipanmarker. En del mennesker forbinder det fænomen med den hollandske indvandring til øen i begyndelsen af 1500-tallet. Sådan hænger det imidlertid ikke sammen.

Det var først i 1930'erne, at tulipandyrkning slog an på øen. Det var et hollandsk firma, der i Danmark fik navnet Koma Løg, som tog initiativ til dannelsen af et firma med blomsterløg som speciale. Firmaet blev bestyret af havebrugskandidat Niels M. Jensen fra Kastrup og handelsgartner Otto Møller. I 1934 blev en forsøgsmark anlagt ved Tømmerup.

Valutacentralen, der var blevet oprettet et par år forinden, satte på grund af den daværende økonomiske krise, hindringer i vejen for import af blomsterløg. Komas ambition var at genoprette handel med bl.a. tulipanløg til danskerne. Flere gartnere på Amager havde mod på at tage dyrkningen op, og de ansatte i Koma Løg øste gavmildt af deres viden og erfaringer. Inden for få år var Amager præget af farverige tulipanmarker.

Mange københavnere valfartede til Amager for at nyde dette skue. Nogle år senere flyttede Koma Løg produktionen til nye jorder ved

Tulipanmarker på Amager. Ca. 1960. Fotografi, Dragør Lokalkiv.

Roskilde og siden til Lammefjorden. Deres produktion ophørte i Danmark ca. 1995.

I begyndelsen af 1980'erne gik det generelt tilbage for blomsterløgdyrkningen på Amager, bl.a. fordi man atter kunne handle frit med tulipaner i Europa. Man kunne ikke klare konkurrencen fra de hollandske avlere, der trods alt havde den største erfaring med løgavl.

Hollandsminde og *Dahlia*

I 1932 købte handelsgartner Thorvald Petersen gården Hollandsminde i St. Magleby. Han havde i forvejen et gartneri på Jagtvej. Området ved Jagtvej havde for længst udviklet sig til bymæssig bebyggelse, så gartnerivirksomheden blev i stedet koncentreret til Hollandsmindes jorder og salget af produkterne i den store forretning på Jagtvej. Nu kom der nye tider til gården, som tidligere var blevet drevet med et traditionelt amagerbrug. I stedet blev der her dyrket blomster, først og fremmest op til 200 forskellige Georginer, *Dahlia*.

I 1920 havde Thorvald Petersen på sin forsøgsmark udvalgt en lille georgineplante, der var en krydsning mellem de to *Dahlia*-typer, stor pæon og lille pompon. Planten, som i skønhed og kvalitet overgik hans forventning, fik navnet 'Grevinde Carl Moltke'. I 1932 kunne han præsentere *Dahlia* i alle farvenuancer fra mørklilla, lyseblå, vandblå, lys og mørk bronze, mørkerød, rosa, gul og hvid med lilla kant. Med 'Grevinde Carl Moltke' vandt Thorvald Petersen samme år Almindelig Dansk Gartnerforenings guldmedalje.

En stigende interesse for *Dahlia* førte i 1951 til dannelsen af Dansk Dahliaselskab. Thorvald Petersen blev selskabets første formand. Udover *Dahlia* dyrkede Thorvald Petersen violer og frembragte en hårdfør og blomsterrig kultivar af hornviol, *Viola cornuta* L. 'Claes'.

Thorvald Petersens søn, Claes Magle Petersen, overtog i 1973 gartneriet efter sin fars død. I 1994 blev Hollandsminde dog solgt. Claes Petersen dyrker dog stadig *Dahlia* i sin villahave. De flotte *Dahlia* fra Hollandsminde pryder i dag mange haver på Amager, bl.a. Museum Amagers have på Nordgård, hvor Claes Petersen fungerer som dahlia-konsulent.

Tritoma og *Chrysanthemum*

Blomster- og grønsagsgartneriet Tritoma på Fælledvej i St. Magleby går tilbage til 1928. Grundlæggeren af gartneriet var Emil Larsen. Hans søn Poul Hoe Larsen startede i lære hos faderen i 1931 og kom senere i lære på en planteskole og et drivhusgartneri.

I 1936 kom Poul Hoe til Tyskland. Han byttede så at sige plads med en anden gartnersøn fra et stort gartneri ved Essen. Denne handelsgartner havde tidligere drevet et *Chrysanthemum*-gartneri i USA, og han videregav sine erfaringer til Poul Hoe Larsen. Erfaringerne blev omsat til praksis, da Poul Hoes far Emil Larsen i 1944 købte et gartneri i Ballerup. Her blev Poul Hoe i første omgang bestyrer og 10 år senere ejer af Tritoma.

Claes Magle Petersen med dahliaer. Foto: Dirch Jansen 2012.

Da der var gode penge i *Chrysanthemum*, ofrede familien mere og mere tid på denne kultur. Gradvist gik gartneriet over til de kulturmetoder, Poul Hoe havde lært i Tyskland, og dyrkede sene sorter, som man kunne forsyne markedet med omkring jul og nytår.

I 1980'erne realiserede Poul Hoe en drøm om at genskabe de storblomstrede kulturer, som havde været moderne i hans ungdom. I 1995 leverede han blomster til prins Joachim og prinsesse Alexandras bryllup, og året efter besøgte dronning Margrethe gartneriet i forbindelse med et besøg i St. Magleby. I 1997 blev gartneriet overtaget af tredje generation, Poul Hoe Larsens søn Poul Christian.

I dag er der blot et enkelt blomstergartneri tilbage i St. Magleby, nemlig Raagaard på Nordre Dragørvej.

En Amagerhave i dag

Hvis man i dag vil opleve en gammel Amager-have med historiske urter og planter, kan det lade sig gøre i Nordgårds have på Museum Amager i St. Magleby. Her kan man se georginer, lavendler, roser og

Parti fra staudefave på Nordgård. Museum Amager. Haven passes af en gruppe frivillige tilknyttet museet. Foto: Dirch Jansen 2013.

buksbomhække. Haven passes af frivillige på museet, som også sørger for at forsyne museets stuer og café med friske blomster. Desuden har museet jævnligt blomsterudstillinger.

Museum Amager efterlyser stauder og prydløg, hvis historie med sikkerhed kan føres tilbage til før 1960. Et projekt for et bed med en snes stauder fra før 1960 er ved at blive realiseret.

Sammen med andre museer er Museum Amager i gang med et indsamlingsprojekt, der skal sikre gamle haveplanter for eftertiden. De medvirkende museer er, foruden Museum Amager, Billund Museum, Cathrinesmindes Teglværksmuseum, Hjerl Hede Frilandsmuseum, Højer Mølle, Den Gamle By – Danmarks Købstadsmuseum, Dansk Landbrugsmuseum Gammel Estrup, Skanderborg Museum, Morslands Historiske Museum, Langelands Museum, Den fynske Landsby, Museum Vestfyn og Næstved Museum.

Note

1. Nyeland, Stephan: Div. Manuskripter, Brevudvekslinger og Billedmaterialer. Optegnelser 8 s 164 og 4 s 36. Det Natur- og Samfundsvidenskabelige Fakultetsbibliotek, Frederiksberg.

Litteratur

- Bobé, Louis, *Livsdagen lang*. København 1947.
- 'Fra Kastrup', i: *Amager Bladet*, 12. november 1915.
- Gyngsø, Benny, 'Tritoma – en blomstrende virksomhed', i: *Dragør Nyt*, 5. september 2000.
- Housted, Erik, *Fra limfabrik til bankhus: Nogle træk af Amagerbros historie*. Amagerbanken A/S 1978.
- Housted, Erik, 'Limfabrikken på Amagerbro', i: *Erhvervshistorisk Årbog*, 1996, ss.7-109.
- Jansen, Inger Kjær, *Kastrupgaard: Fra hovedgaard til kultursted*. Tårnby Kommunes Lokalhistoriske Samling 1992.
- Jansen, Inger Kjær, *Maglebylille: Den levende landsby*. Tårnby Stads- og Lokalarkiv 2010.
- Jansen, Inger Kjær, Noter fra en samtale 13.juni 1986 med brødrene Chrilles og Gerhard Petersen. Museum Amager.
- Larsen, Poul Hoe: *Erindringer* (manuskript). Dragør Lokalarkiv. U.å.
- Nyeland, Stephan: Div. Manuskripter, Brevudvekslinger og Billedmaterialer. *Optegnelser*. Det Natur- og Sundhedsvidenskabelige Fakultetsbibliotek, Frederiksberg.
- Petersen, C. S. M., *Fra kedelig knold til farverig skønhed*. Udstillingskatalog, Museum Amager 2012.
- 'Stor blomsterløgdyrkning på Amager', i: *Gartner Tidende* 1934, ss.527-528.
- Walsh, L. M., 'På barrikaderne for de gamle prydblplanter', i: *Haven*, maj 2010, ss.68-69.